

A FAMETSZET MAGYARORSZÁGON A HUSZADIK SZÁZADBAN

Írta: ROSNER KÁROLY

magyar könyvművészet háború utáni erős fejlődése hozta magával azt, hogy a könyvek jobb papíryanagán, tisztább tipográfiáján és izléses kötés- vagy fedéllapján kívül a legkülönbözőbb grafikai kifejezőmódokhoz fordultak a kiadók, hogy a könyv megjelenésének hatását fokozzák és oldalainak ritmusát változatosabbá tegyék.

A különböző grafikai eljárások közül (rézkare, litográfia, tollrajz, fametszet) a fametszet bizonyult talán a legelőnyösebbnek könyvek díszítésére, több oknál fogva.

Egyrészt a fametszet a művész munkáját közvetlenül adja, minden idegen kéz rendszerint megmászító beavatkozása nélkül; másrészt a fametszet a szöveggel együtt is nyomható, akár a szöveg között, akár külön oldalakon is, és ezáltal a könyv előállítási költségét nem nagyobbítja meg annyira, mint a litográfia vagy a rézkare.

Mindezek ellenére a fametszet nem tudott nálunk Magyarországon oly nagy tért hódítani, mint például Franciaországban. Ennek okát talán ott kereshetjük, hogy grafikusainknak csak kis része vett magának fáradságot a fadűc sajátkezű kimetszéséhez, fametszőmestereink pedig a hosszú, majdnem teljes tétlenség folytán nem neveltek szakmájukban új generációt, ők maguk pedig részben elhaltak, részben kiöregedtek és a megmaradtak csak nehezen tudtak lépést tartani a grafikai kifejezésforma haladásával.

Mégis — a fentvázolt körülményeknek ellenére — jelentős számú és értékükben súlyos fametszetet találunk az elmúlt 20—25 év termésében és nem kell ezekkel az alkotásokkal túlzott szerénységgel meghúzódnunk a külföldiek mögé.

Az újkori magyar fametszet születésének időpontja körülbelül 1904-re esik, amikor is **C o n r a d G y u l a** a Műcsarnokban kiállítja első fametszetű (Holzsehnitt) lapjait, amelyek jelentik a régi (Holzstich) iskolával való szakítást. Hosszú időn keresztül Conrad egyedül áll fametszeteivel, melyek sűrű egymásutánban jelennek meg, belföldi és külföldi sikert és állami elismerést aratva.

1908-ban ugyanesak ő készít teljesen magyar motívumokból hatszínű fametszetsorozatot, melyek az első több dűceről nyomott fametszetek Magyarországon. Conrad Gyula, ki ma is a véső legbiztosabb kezű mestere, abszolút ura az anyagnak. Lapjai teljesen visszatükrözik alkotójuk belső harmóniáját. Krudy Gyula Pesti évkönyvéhez készített iniciáléi kis mértékben is megtartják Conrad más, nagy lapjainak sajátosságait, de teljes mértékben beleilleszkednek a könyvoldal egységébe.

Conradnak hosszú időn át nem volt követője a fametszetben és **D i v é k y J ó z s e f** volt az első, ki 1916-ban a békéscsabai Tevan-cég ösztönzésére a régi magyar irodalom egy ismert művét: Fazekas Ludas Matyiját illusztrálta fametszetekkel. Tevanék kitűnő amatőrkiadványai sorában Gvadányi Peleskei nótáriusa volt a fametszet szempontjából igen jelentős stáció. Divéky ebben a gazdagon illusztrált kötetben mutatta meg virtuozitását, a tárgy teljes átértését, és rusztikus módon kis képeiben tökéletesen érzékeltetni tudta a kor egész atmoszféráját. Mindezzel biztos rajztudással párosulva, maradandót alkotott nemesak a fametszet, hanem a magyar könyvillusztrálás terén is.

Újabb fametszetű munkáit nem ismerjük, de nagy érdeklődéssel várjuk kb. hatvan lapját, melyeket az elmúlt tíz évben zürichi működése alatt alkotott.

G a r a A r n o l d, ki minden grafikai eljárásban számottevőt alkotott, a fametszettel elég mostohán bánt és csak két könyvben találunk aránylag kiszámú, de művészetét jellemző sötét tónusú, erősvonalú, hatásos foltú fametszetet.

B o r t n y i k S á n d o r művészi munkásságának első időszakában fametszettel is kísérletezett szép eredménnyel, azonban ezt annak idején a linoleum kedvéért jóformán teljesen elhanyagolta és ma, mikor a konstruktivista irányhoz esatlakozott, teljesen érthető, hogy nem tudja magát ebben az anyagban kívánsága szerint kifejezni. Mindazonáltal a 13 év előtti lapjain is érvényesül erős egyénisége.

A fametszet feléledése Magyarországon tulajdonképpen **K o z m a L a j o s n a k** köszönhető. Kozma, a kiváló építész és iparművész, már leg-

fiatalabb éveiben is szívesen foglalkozott grafikával, melyet át meg átszótt iparművészeti és építészeti elemekkel. (Találkozásom Hamupipőkével.)

A népies ornamentika is erősen hatott rá és mind ezt erős kézzel fogta össze és gyúrta bele egy anyagba, mely dús fantáziája által megtermékenyítve alkotta a legstílusosabb és a könyv egységét legteljesebben megóvó fametszeteket. Az a hatalmas fametszetanyag, melyet Kozma alkotott, nem jöhetett volna létre akkor, ha nines egy tradíciókkal és a régi könyvművészet legapróbb részleteiben is teljesen jártas könyvnyomdászunk, Kner Imre, kinek kezdeményezésére 1920—22-ben megszületett egy olyan tipográfiai fametszet-sorozat, melyhez hasonlóval tudomásunk szerint a kontinensnek egyetlen nyomdája vagy kiadója sem rendelkezik. Fejlécek, záródíszek, kis és nagy iniciálék, körzetek és kisebb kompozíciók alkotják ezt a sorozatot, melynek mérhetetlen előnye, hogy az egyes darabok tetszés szerint kombinálhatók s ezáltal megszámlálhatatlan variáció majdnem kimeríthetetlen lehetőségét nyújtják. Ezek a fametszetek megfelelő tipográfiai elhelyezésben a könyvnek esztétikai hatását ki nem fejezhető módon emelik és legélénkebb például szolgálhatnak arra, hogy kellő áldozatkészség a megfelelő helyen mennyire kamatoztatható.

Kozma az előbb felsorolt művészekkel ellentétben nem maga metszi rajzait fába, hanem azokat teljesen áttetsző selyempapírra rajzolja és a maga céljaira nevelt fametszővel, személyes felügyelete és ellenőrzése mellett vésette ki. Am Kozma e sorozaton kívül sok könyvet illusztrált fametszetekkel és ő volt az első, ki fametszettel díszített esomagolásokat is.

A művészek egész sorára kihatással volt Kozma ilyen irányú működése és a könyvkiadókra is buzdítólag hatott a példa. Lassanként mind több és több fametszettel díszített és illusztrált könyv hagyta el a sajtót.

Ezek között csak kevés jelentősebb példányszám-ban megjelent köteteket találunk. Legnagyobb részük amatőrkiadvány. A művészek Gróf József, Kner Albert, Fiora Margit, Kaesz Gyula, Csabai Ékes Lajos, Molnár C. Pál, Fáy Dezső, Reiter László és Balog József. Gróf József, ki barokk fantáziáját a mai élet legnagyobbbrészt iparművészeti motívumaival szövi át, Bánk bán egyes felvonásaihoz készített fejlécekkel és záródíszekkel mutatta meg leginkább azt az utat, melyen az e fajta díszítő iparművészeti kompozícióknak haladni kellene. Kner Albert a Panesatantra illusztrációknál bizonyította be, hogy stílusban is teljesen bele tudja magát élni az

illusztrálandó tárgyba. Fiora Margit, sajnos, csak néhány fametszetet készített, azonban ezekben is teljes mértékben kifejezésre jut az őt jellemző szubtilis, de azért mégis erőteljes kifejezőmódja. Kaesz Gyula, iparművészeti iskolánk illusztris tanára, csak egy-két fametszetű lapot készített, azonban már ezek is mutatják azt, mily nagy vesztesége a magyar fametszet részére az, hogy oly ritkán hódol annak. Csabai Ékes Lajos játékos fantáziáját legélénkebben kis ábééje tükrözi vissza, melynek egyes betűi úgy ötletben, mint kompozícióiban apró mesterművei iparművészetünknek. Molnár C. Pál, kinek festményei és rajzai általánosan ismertek és megbecsülést szereztek az igen tehetséges fiatal művészeknek, csak Keleti Artúr Angyali üdvözetét illusztrálja dúsán régi renaissance-korabeli mesterek modorában, azonban saját, egyéni rajzmodorának bélyegével. Fáy Dezső különösen Arany Nagyidai cigányok illusztrációival alkotott maradandót. Reiter László teljesen új utakon jár és habár munkái nem érdekesség nélkül valók, hibájukul azt rójuk föl, hogy legnagyobbbrészt anyagszerűtlének. Balog József egy Maeterlinck-dráma illusztrálásával kísérletezett, azonban nem túl sok eredménnyel.

Érdemes és neves festőink és grafikusaink közül Végh Gusztáv, Kolozsvári Sándor, Jasehik Álmos, Vértés Marcel, Major Henrik, Walleshausen Zsigmond és Nyergesi János készítettek még, valamennyien igen kis számú, de művészetük jellegét visszatükröző fametszetet. Meg kell még említenünk a Debrecenben élő Szabó Józsefet, sokat ígérő lapjaiért.

*

Ez a cikk, a szűkre szabott hely és az anyag nagysága között fennálló aránytalanság folytán, csak vázlat lehet, míg a tárgy bő ismertetését, a művészek tökéletesebb értékelését nálam hivatottabbnak kell majd elvégeznie. Nem akartam mást, mint a magyar művészetet szerető és értő közönség figyelmét ráterelni a grafikai művészetek egy olyan ágára, melyet eddig alig méltatott. A könyvkiadónak egyrészt, a könyvolvasónak másrészt foglalkozniok kellene a fametszettel és hisszük, hogy az eredmény megélné a fáradságot.

*

Jelen ismertetéssel nagyjában megegyező, 63 eredeti magyar fametszettel díszített cikk jelent meg a kizárólag fametszet ápolására és fejlesztésére hivatott »Der Holzschnitt« című stuttgarti lapban, mint külön magyar szám.